

گفت‌وگو با اردشیر گراوند درباره راهکارهای افزایش سرمایه اجتماعی در جامعه

اعتماد، دروازه ورود به سرمایه اجتماعی است

مهسا قوی قلب
خبرنگار

دواهرم اصلی سرمایه اجتماعی هر حکومتی، مشارکت و اعتماد مردم است، اگر این دو اهرم قدرتمند وجود داشته باشد، می‌توان پله‌های توسعه را با سرعت طی کرد اما در نبود آنها شاهد افول و تضعیف تدریجی سرمایه‌های اجتماعی و به تبع آن ساختار حکومت و دولت خواهیم بود. در سال‌های اخیر در کشور ما سرمایه اجتماعی رو به کاهش گذاشته و همین امر نیز جامعه شناسان را با نگرانی‌های عدیده‌ای روبه‌رو کرده است. برای بررسی راه‌های جلوگیری از تضعیف سرمایه اجتماعی و در جهت دستیابی به راهکارهای درست و عملی برای نیل به افزایش این سرمایه مهم و ارزشمند در کشور به سراغ اردشیر گراوند، جامعه‌شناس رفقیم تا از نظرات و راهکارهای علمی و عملی در خصوص این پدیده بهره‌مند شویم.

■ **افزایش اعتماد عمومی یکی از مؤلفه‌ها و اجزای مهم سرمایه اجتماعی به شمار می‌رود و با توجه به این که اعتماد عمومی در سال‌های اخیر بشدت آسیب دیده، به نظر شما برای بازسازی آن، دولت و مردم چه کار باید بکنند؟**

اعتماد اساساً دروازه ورود به حیات و سرمایه اجتماعی است، چون اول باید اعتماد باشد، بعد مشارکت شکل بگیرد و بعد رضایت اتفاق بیفتد. اگر اعتماد نباشد هیچ اتفاقی در حوزه سرمایه اجتماعی روی نخواهد داد؛ اعتماد هم در ساخت های مختلف می‌تواند آسیب ببیند، یکی اینکه جامعه‌ای اساساً ناشناس باشد، فرض کنیم در شهرهایی نظیر تهران، اصفهان، مشهد یا شهرهایی که عموماً مهاجرپذیر هستند و معنای محله‌ای ندارند، مردم مهاجر اصولاً یکدیگر را نمی‌شناسند که اعتماد کنند، پس اولین بخش اخلاص به خدمت در نظام اجتماعی، ناآشنایی آن جامعه با یکدیگر است. نکته دوم تبادل تجربیات انسان‌ها از تعامل با دیگران یا با دولت و حکومت است. اگر تجربیات این‌گونه شکل گرفته باشد که اعتماد اتفاق نیفتاده و مردم از مشارکت قبلی رضایت نداشته باشند، دوباره اعتماد نخواهند کرد، نکته آخر اینکه اعتماد، نتیجه عملکرد است، یعنی من به شما اعتماد کردم باید فعالیت انجام دهید و نتیجه آن را صادر کنید تا منجر به رضایت من شود، اگر نوع عملکرد شما منجر به رضایت من شد یا برعکس به شما اعتماد خواهم کرد تا در کاری با شما مشارکت کنم. حالا در اعتماد به فرد، دولت یا حکومت هم می‌تواند این‌گونه باشد، اگر اعتماد در این سه سطح بتواند قوام پیدا کند و شکل بگیرد، راه را درست رفته‌ایم ولی اگر اعتماد شکل نگیرد، امید برای مشارکت مردم و دولت وجود نخواهد داشت. در حال حاضر اعتماد عمومی مردم در این سالیان به‌خاطر مسائل مختلف مخدوش شده است، اولین مسأله ارزش پول ملی کشور است، دوم در مورد پرونده‌های

فساد و گرفتاری‌های اداری و مالی، سوم در مورد عملکردی است که در سال‌های اخیر در حوزه بورس، مسکوکات و دلار وجود داشته، بعدی هم عملکرد نظام برنامه‌ریزی به نوعی مواجهه با هر پدیده‌ای است که باید مدیریت می‌شد از گوشت و بنزین گرفته تا مرغ. بهبود بازسازی اعتماد عمومی نیازمند مشارکت دولت و مردم است، تا موقعی که سنگ بی‌اعتمادی از میان برداشته نشود قاعدتاً دولت نمی‌تواند به ملت برسد و دست در دست هم مسأله‌ای را حل کنند. دولت و حکومت باید پیشگام جلب اعتماد ملت شوند، آن‌هم با عملکرد مثبت در معیشت مردم رخ می‌دهد، کارهایی که دولت‌ها برای جلب اعتماد مردم باید انجام دهند متعدد و متکثر هستند، آن کارهایی که اشتباه کردند، باید جبران کنند و اشتباه دیگری را انجام ندهند و در نهایت با مردم همراه شوند.

■ **شما در حال حاضر وضعیت سرمایه اجتماعی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟**

به نظر می‌رسد برخی اتفاقات طی این سال‌ها باعث شده تا سرمایه اجتماعی به پایین‌ترین سطح ممکن برسد و تبعات اجتماعی بدی را برای جامعه داشته باشد. سرمایه اجتماعی کشور به‌طور طبیعی حال و روز خوبی ندارد، همیشه یک طرف مردم هستند، مردم باید به دولت و حکومت اعتماد داشته باشند، داده‌ها و شاخص‌ها نشان می‌دهد نظام اجتماعی به تعبیری مریض شده است، و مردم ناراضی هستند. شاخص‌ها نشان می‌دهد در بحث اشتغال، بیکاری، موضوعات متعدد سیستم اداری و سیستم تسهیل دسترسی مردم به خدمات اداری و دولتی گرفتاری‌های متعددی وجود دارد. سرمایه اجتماعی ساقط شده، اگر سرمایه اجتماعی به سطح مطلوب نرسد، هیچ‌گونه مشارکتی اتفاق نخواهد افتاد و اگر مشارکت اتفاق نیفتد، انباشت سرمایه و ثروت و همراهی

برون‌رفت از مشکلات با افزایش سرمایه اجتماعی

تشکل‌های رسمی و گروه‌های اجتماعی است که با همبستگی و انسجام اجتماعی و حمایت افراد و گروه‌ها موجب روان‌سازی کنش‌ها جهت نیل به تحقق اهداف فردی و جمعی لحاظ می‌شود. در نظریه‌های متعددی که حول مفهوم پردازی سرمایه اجتماعی در جهان صورت گرفته است، «سرمایه» به مثابه گنجینه باارزشی تلقی می‌شود که برای تعاملات فردی و جمعی در یک جامعه کارایی دارد. سرمایه اجتماعی در «روابط اجتماعی» تولید می‌شود و اکتساب آن از راه سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی منجر به «ارزش افزوده» در جامعه می‌شود. با وجود تعاریف متعدد از این مفهوم، اما آنچه مورد توافق همه صاحب‌نظران است این است که سرمایه اجتماعی «درمان تمام مسائل» در جامعه مدرن در نظر گرفته می‌شود زیرا این سرمایه، ابزاری برای رسیدن به توسعه سیاسی و فرهنگی است. عوامل مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی برای توسعه هر کشور نقش دارند، که در این جا به سه مورد اشاره می‌شود: آگاهی، اعتماد و مشارکت. در مورد آگاهی باید گفت، زمانی که افراد از ماهیت مسائل اجتماعی و سیاسی آگاه نمی‌شوند، از اجتماع خود دور هستند و بنابراین، شناخت کافی از مسائل و نیز قدرت انتخاب و فرصت مشارکت در تصمیم‌گیری کلان جامعه خود ندارند. بدین ترتیب، توسعه سیاسی

سرمایه اجتماعی مفهومی جامعه‌شناختی است که در بررسی ارتباطات درون گروهی و بین گروهی در اموری مانند تجارت، اقتصاد، علوم انسانی و بهداشت عمومی و... از آن استفاده می‌شود.

«سرمایه اجتماعی» پدیده‌ای است که ریشه اصلی ظهور آن، جامعه یعنی میدان کنش‌ورزی‌های اجتماعی است. در جامعه، همه خرده نظام‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، در ارتباط با یکدیگر قرار دارند و این ارتباطات در حیطه اجتماع با احساسات و عاطفاتی همراه است که موجب تعهدات متقابلی برای ایجاد پیوندها و اتصال کنشگران به یکدیگر و تولید اعتماد، پیوستگی، انسجام و فضای گرم برای روان‌سازی رفتارها و برقراری سلامت فیزیکی - روانی و مولد نشاط اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. ویژگی مهم سرمایه اجتماعی پویایی و درون‌زا بودن آن است. به عبارت دیگر، هر قدر از این سرمایه بیشتر استفاده شود، بر میزان آن افزوده می‌شود. این سرمایه، شبکه‌ای نودرتو از رابطه‌ها و پیوندهای استوار بر «اعتماد اجتماعی» میان فردی و میان گروهی و همچنین کنش‌ورزی‌های شهروندان با

حسین میرزایی
مردم‌شناس عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی

قدم اول شفاف‌سازی مردم و دولت این است که تکلیف مردم با سیستم اداری روشن شود، به‌عنوان نمونه پلیس ۱۰۷ خیلی به این امر کمک کرده سایر نهادها هم باید این‌گونه باشند. فرایند‌ها در جهت تعامل ملت با دولت باید شفاف باشند، نکته بعد در خصوص شفاف‌سازی مسائل مالی، این است که در قراردادهای دولتی و عمومی باید شفاف باشد

هم وجود نخواهد داشت و هیچ‌کاری به نتیجه نخواهد رسید. سرمایه اجتماعی تنها شاخصی است که اتفاقاً می‌تواند کشور را به عقب برگرداند و به طرز عجیبی منفی عمل کند و تبعات زیادی هم خواهد داشت.

■ **به‌نظر می‌رسد افول سرمایه اجتماعی، بزرگ‌ترین چالش پیش روی دولت است و لازم است برای بازسازی آن با توجه به پیچیدگی‌هایی که جامعه ایرانی دارد، به‌صورت فوری و اورژانسی اقدامات و تصمیمات مهمی اتخاذ شود؛ نظر شما در این خصوص چیست؟**

آنچه پیش روی این دولت به‌عنوان وارث ۴۰ ساله کشور است، نشان می‌دهد راهی جز پای کار

عنوان وجود ندارد. یکی از راه‌های برون رفت از این شرایط، گفت‌وگو با مردم است.

■ **شفاف‌سازی در رابطه میان دولت و مردم نقش پررنگی در بهبود و تقویت سرمایه اجتماعی دارد، به‌نظر شما تا چه حد شفاف‌سازی وجود دارد و چه اقداماتی باید در این زمینه از سوی سیاستگذاران صورت گیرد؟**

شفاف‌سازی فقط بحث پولی - مالی نیست، شفاف‌سازی فرایند بهبود تعامل ملت با دولت است، مثلاً اگر کسی بخواهد مجوز روزنامه‌ای بگیرد، باید فرایند شفاف‌سازی وجود داشته باشد یا اینکه در خصوص یک محموله پستی می‌توان قدم به قدم پیگیری انجام داد، در مسائل بزرگتر هم همین‌گونه است. قدم اول شفاف‌سازی مردم و دولت این است که تکلیف مردم با سیستم اداری روشن شود، به‌عنوان نمونه پلیس ۱۰۷ خیلی به این امر کمک کرده سایر نهادها هم باید این‌گونه باشند. فرایند‌ها در جهت تعامل ملت با دولت باید شفاف باشند، نکته بعد در خصوص شفاف‌سازی مسائل مالی، این است که شفاف کردن قراردادهای دولتی و عمومی باید وجود داشته باشد و امور مربوط به استخدام نیروهای دولتی و عمومی باید شفاف باشد. چرا روشن نیست که شهرداری، فرمانداری و استانداری چه حجمی از نیرو و از کجا استخدام کرده و آنها چه کارهایی دارند انجام می‌دهند؟ آیا آنها بدرستی به وظایف خود عمل می‌کنند یا خیر.

■ **کارشناسان اجتماعی و جامعه‌شناسان معتقدند هرچه سرمایه اجتماعی تنزل و کاهش پیدا کند به همان میزان بروز آسیب‌های اقتصادی - اجتماعی هم در جامعه افزایش پیدا می‌کند. به اعتقاد شما برای جلوگیری از افول سرمایه اجتماعی و کنترل و مهار بحران‌های اجتماعی و اقتصادی چه راهکاری را باید در پیش گرفت؟**

گاهی برای افزایش سرمایه اجتماعی خیلی کارها را نباید انجام داد، بعضی اقدامات، مسائل را پیچیده‌تر می‌کند، مثلاً برخی شعارها در مورد پرداخت یارانه‌ها اصلاً نباید مطرح شوند، چون اعتماد مردم را نابود می‌کنند، معتمد از مسئولان نظام تا پایین‌ترین واحد اداری کشور باید تحت یک سیستم مرب و منظم و با برنامه کارها را انجام دهند، وقتی سیستم شفاف وجود داشته باشد، خود به خود کارها بدرستی تعریف می‌شوند. اگر می‌خواهیم سرمایه اجتماعی بازگردد، باید کشور را تحت برنامه و پروتکل اداره کنیم، در غیر این صورت هرکسی هم هر کاری بکند، مثل تیری در تاریکی انداختن است و معلوم نیست کاری انجام شود یا نه، یا این که آن کار نتیجه بخش باشد؛ پس تنها راه نجات کشور اقدام تمام سطوح مدیریتی و اجرایی کشور بر اساس برنامه و پروتکل است. براساس شفاف‌سازی الکترونیک، هر کسی خواست باید به هر داده‌ای در این کشور دست پیدا کند تا در این صورت کسی جرأت نداشته باشد، خارج از برنامه‌های قانونی رفتار کند.

به توانایی‌های خود. و در آخر باید از مشارکت نام ببریم. با مشارکت افراد جامعه در سرنوشت خود و کلیه امور مربوط به خود، سرمایه اجتماعی پدید می‌آید. افراد با چنین اقداماتی به پیشرفت و توسعه جامعه کمک می‌کنند و اگر این سرمایه اجتماعی افزایش یابد، توسعه سیاسی، فرهنگی کشور نیز بتدریج، اتفاق می‌افتد. طبق پیمایش‌ها و رصدهای میدانی، سرمایه اجتماعی

در کشور سیر نزولی دارد و لازم به‌نظر می‌رسد که سیاستگذاری‌ها به سمت احیای این سرمایه در جامعه پیش برود. جامعه ما در برهه‌های مختلف نشان داده است که ظرفیت ایجاد سرمایه اجتماعی کلانی دارد و نیاز است این ظرفیت دایره احیا شود. حاکمیت برای بازیابی این سرمایه در جامعه نیازمند اقدامات جدی است، چرا که بدون آن، بخش بزرگ برنامه‌های توسعه‌ای دچار اشکال خواهند شد. همراهی مردم با سیاست‌های خرد و کلان قطعاً به نفع حاکمیت خواهد بود و این محقق نخواهد شد مگر آنکه گام‌های اعتمادساز از سوی حاکمیت برداشته شود. بدین منظور راهکارهایی جهت افزایش سرمایه اجتماعی در ایران به ذهن متبادر می‌شود که به‌کار بستن آن می‌تواند بسیاری از مسائل کشور را سامان ببخشد در وهله اول می‌بایست رابطه‌ها و کنش‌ورزی‌های اجتماعی را در همه سطوح خرد (روابط میان فردی) و کلان (روابط سازمانی) تقویت کرد. جامعه ما در وضعیتی به سر می‌برد که این کنش‌ورزی‌های فردی و نهادی دچار نوعی رخوت و در درون خود دارای گسست هستند و این خود به تنهایی مانع بزرگی برای افزایش سرمایه اجتماعی به شمار می‌رود. هموارسازی راه رسیدن به یک جامعه مدنی پویا و شاداب موجب می‌شود تا همه نیروهای اجتماعی بویژه دانش‌آموزان و دانشجویان بتوانند در قالب